

Pio Baroja.

En grupp spanska romanförfattare

Av Alfred Åkerlund

NÄR GEORGE BORROW för ungefär hundra år sedan skrev sin originella reseskildring *The Bible in Spain*, inflickade han i företalet, bland många lovord över Spanien och spanjorerna, ett mindre berömmande uttalande om den spanska litteraturen. Den var »scarcely worthy of the language». Den som i våra dagar intresserar sig för Spanien och spanska ting behöver icke göra samma anmärkning. Hispanisten eller hispanofilen av i dag finner ingen disharmoni mellan »det

sköna och stolta språket» och de verk som äro skrivna på det. Den aktuella spanska litteraturen rymmer ting som mycket väl kunna taga upp tävlan med dem som produceras utanför Spanien, eller som i varje fall äro förtjänta av ett allvarligt beaktande. Den svenska allmänheten synes emellertid ställa sig ganska kall gentemot spansk litteratur. Ett enda namn tycks vara någorlunda allmänt bekant här i Sverige, nämligen VICENTE BLASCO IBÁÑEZ. Och beträffande honom skall

Följande arbeten av här omtalade författare hava utkommit i svenska och norska översättningar:

PIO BAROJA: *Don Juan av Labraz* (El Mayorazgo de Labraz). Åhlén & Åkerlund, Stockholm.

— *Zalacáin äventyraren* (Zalacáin el Aventurero). Gleerup, Lund.

— *En svermers botsgång* (Camino de Perfección). Aschehoug, Oslo.

CONCHA ESPINA: *Mariflor* (La Esfinge Maragata). Wahlström & Widsstrand, Stockholm.

— *De dödas metall* (El Metal de los Muertos). Bonnier, Stockholm.

ALBERTO INSÚA: *Negern som hade en vit själ* (El Negro que tenía el Alma Blanca). Bonnier, Stockholm.

RUFINO BLANCO-FOMBONA: *Guldmannen* (El Hombre de Oro). Bonnier, Stockholm.

det för övrigt visst icke nekas, att han i viss mån har förtjänat sin världsberömdhet, ty han har skrivit starka och intressanta böcker, men den stora spridning hans arbeten nådde beror nog i hög grad på den ställning han intog under det stora kriget. Blasco Ibáñez var, liksom ALBERTO INSÚA, ententevän, och dessutom var han ganska säkert, som Blanco-Fombona säger, en mästare i reklamens konst. Som sagt, man känner till Vicente Blasco Ibáñez här i landet. Men sedan är det nog icke mycket man vet om våra dagars spanska romankonst. BAROJA, UNAMUNO, VALLE INCLÁN, CONCHA ESPINA, ALBERTO INSÚA, RUFINO BLANCO-FOMBONA, alla dessa ha visserligen blivit tolkade till svenska under det senaste decenniet, men läsas de mycket? Det är icke troligt. Förutom skandinaviska arbeten läser svensken, att döma av bokförlagens förteckningar på översättningslitteratur, i regel endast engelska och amerikanska saker, i någon mån franska. Allt övrigt kommer tämligen i skymundan. Och dock skulle man ju tycka, att det kunde ha sitt stora intresse att gå till andra litteraturer än den anglosaxiska och franska. Vad nu den spanska beträffar, så har denna verkligen sin speciella charme: den poesi och den romantik som ännu finnas kvar i Spanien. Ty i trots av den nya tiden med dess maskiner och dess amerikanisering är mycket ännu vid det gamla på den Iberiska halvön. Och för att finna det pittoreska behöver man icke ens uppsöka något »Kastanjettspanien» i sydlandet. Det räcker med att överskrida Pyrenéerna; ja, redan dessförinnan ha vi, om vi taga den vanliga vägen, den västra, ett hörn av vad man skulle kunna kalla Baskien. »La côte basque», med Guéthary, Saint Jean de Luz, Hendaye, ger redan en fläkt av Spanien. Här ligger, ännu på fransk mark, det gamla smugglarnästet Urrugne med pelotaplan och kyrka, vars tornur har en latinsk inskrift, den sorgsna inskrift som Pio Baroja talar om i *Zalacain el Aventurero: Vulnerant omnes, ultima necat* — »Sår ge alla, den sista ger döden». Den spanska melankolien har skickat en utlöpare in i det annars glada och leende franska baskerlandet. Nåväl, det baskiska landet, såväl den franska som den spanska delen, det grandiosa Castilla la Vieja, själva den spanska jorden, som med sina egendomliga färgnyanser icke liknar någon annan jord, de fattiga, bruna byarna och de sovande muromgårdade städerna, allt detta

finner man mellan pärmarna av verk som äro skrivna av den spanska realismens mästare. Det egenartade, historiemättade, pittoreska som Spanien äger ger åt dessa verk en must och doft, en färg och en stämning som man icke precis är säker om att finna i andra länders litteratur. Den spanska realistiska romanen är alltså jämväl romantisk, i den mån landskapet och »le goût du terroir» kommer med i den, ty själva landskapet är romantiskt. Något snarlikt kan ju sägas om den engelska realistiska romanen, och frågan är, om icke det stänk av romantik som ligger över engelskt landskap och engelskt liv har sin stora del i den engelska romanens segertåg i vårt land. Är det spanska alltför exotiskt för oss? Det borde det knappast vara. Det spanska borde kunna appellera till oss likaväl som det engelska. Ja, vem vet? Det större intresse som på sistone kunnat skönjas här i landet för det spanska språket torde väl med tiden kunna få sin gynnsamma återverkan på vår kännedom om den spanska litteraturen.

* *

I en liten roman av CID ROCAS LLOLET med titeln *A la Sombra de la Aventura* drömmer ett ungt par om sin framtid: de vilja starta ett bokförlag, som speciellt skulle tillgodose bibliofiler och »verkliga älskare av den goda och vackra boken», och de räkna så upp några författare som de anse representativa för »den samtida litterära rörelsen», bland dem Azorín, Baroja och Concha Espina.

Den först nämnde, AZORÍN, heter nu egentligen icke så, men detta nom de plume, hämtat från romanen *La Voluntad*, har genom usus utträngt hans borgerliga namn, som är JOSÉ MARTÍNEZ RUIZ. Azorín, så står det t. o. m. på hans kort, och därunder: *De la Real Academia Española*. Det passar, för att nu trycka en smula på orden, ty Azorín är både akademisk och, i eminent grad, spansk. Med akademisk må då förstås, att han är värdig och sober, men ingalunda att han skulle vara vältalig i ordets gammaldags betydelse. Av den vanliga spanska grandilokvensen, för att tala med professor Vising, har Azorín ingenting. Hans stil är rak och klar, fri från all retorik, snarast kanske en smula hårt tuktad. Hans ton är stillsam och låg-

En grupp spanska romanförfattare

mäld. Formen ligger tydligen Azorín varmt om hjärtat. Vad som också ligger honom varmt om hjärtat är det typiskt och renodlat spanska, *lo castizo*. Spansk natur och spanskt väsen ha i Azorín en kongenial tolkare. En särskild ömhet har han för *los pueblos*, de gamla städerna och de små byarna på *la Mancha* och på de kastilianska stepperna. När den gamla doña Isabel knäpper ihop händerna och framsuckar det *Ay Señor*, som han så ofta hört i dessa ensliga samhällen, får han, som han säger i *La Ruta de Don Quijote*, en tydlig och gripande vision av Spanien, det äkta Spanien, och han frågar sig, vad doña Isabel väl tänker på, när hon suckar så där. Om hon kommer ihåg sin barndoms och sin flicktids dagar, förgångna i någon av dessa döda och dystra landsortsstäder? Om hon kommer ihåg de slingrande och öde gränderna, de vittrade pelargångarna, och granitfontänerna, där det i stora bokstäver står skrivet Carlos V eller Carlos III? ... Man förstår att Azorín har sinne för ensamhetens charme, för det ödsligas poesi, och att han har ett medkännande hjärta för de små och stilla i landet.

Azoríns arbeten, bland vilka även må nämnas åtminstone *Las Confesiones de un Pequeño Filósofo*, ha mera av skildring och meditation än av handling, och någon större läsekrets torde han väl därför knappast ha, vare sig i Spanien eller annorstädes. Han är i alla händelser mycket litet översatt. Men Azorín är dock i Spaniens moderna litteratur en av de mest markanta personligheterna, låt sedan vara, att han tämligen avgjort är en auktor för *the chosen few*.

* *

Pío BAROJA är född basker. Åtskilligt har skrivits om denna folkspillra och deras egendomliga språk. Det kan måhända ha sitt intresse att höra vad en så framstående representant för rasen som Pío Baroja har att säga, mera direkt, utöver vad som framgår av hans publicerade produktion. Han skriver:

»I det baskiska landet påträffas antropologiska rester av flera olika folkslag. Först ha vi då paleolitiska folk av prehistoriska raser, så de förmodade ligurerna, så keltiska iberer, senare romare, goter och normander. För närvarande påträffas enligt etnograferna iberiska typer, nordliga typer med något av finne och lapp och germanska typer. Att

tala om baskernas ursprung är enbart fantastiskt. För Retzius voro de den primitiva mongoliska rasen i Europa, som är i släkt med finnar och lappar. För Broca voro de dolikocefaler som ibererna. Många anse dem som ättlingar av atlantiderna. Andra tro att de höra till det stendösfolk som från Svarta havet for utmed Medelhavets stränder, kringseglade Spanien och kom till Irland och Skandinavien.

Baskernas gamla religion är föga känd. Under den megalitiska kulturperiodens prehistoriska dagar synes religionen ha bestått i animism, tabuism, användning av amuleter, och begravningskult. Det finns spår av en stjärnkult som har beröring med den kaldeiska och babyloniska stjärnkulten, och den möjligheten förefinnes jämnväl, att baskerna dyrkade den okände gud om vilken Strabo talar.

Under XII:e seklet och enligt en uppgift av den franske pilgrimen Aymeric Picaud, som genomfor landet, kallade baskerna sin gud för Urtzi, som väl skall vara åskan eller guden Tor.

Språket, baskiskan, har ingen tydlig förbindelse med övriga språk. Det står, liksom etruskiskan, alldeles isolerat bland Europas tungomål. Det tycks intaga en mellanställning mellan de agglutinerande och de flekterande språken. För några är det ett relik av iberiskan, för andra en avlägsen släkting till finskan och de uralaltaiska språken.

I våra dagar företer det baskiska landet en mycket stor blandning.»

Det är visst i den intressanta och trivsamma autobiografien *Juventud, egolatria* som Pío Baroja säger sig skriva för dessa sina närmaste landsmän, baskerna, och ej bekymra sig mycket om den övriga världens uppmärksamhet. Han hade den icke heller riktad på sig i nämnvärd grad då. Men senare, och i synnerhet på de allra sista åren, har Baroja blivit alltmer uppskattad utanför Spanien, och listan på hans översatta arbeten är i detta nu imponerande lång. Och änskönt man nog här och var kan klaga på klen komposition och en viss långgrandighet, trots den enkla och naturliga stilen, har Pío Baroja för visso mycket att bjuda världen på: originalitet, liv och humor, kloka och djärva tankar, en viss manligt objektiv och detacherad medkänsla. Baroja är enkel, ärlig

och rättfram. Sant är, att han ofta är mycket kritisk och sträv i sina omdömen, men vi böra lägga märke till, att sådan är han även mot sig själv. För övrigt, hur pass djupt Barojas kärvhet sitter är icke gott att veta. Kanske har Ricardo Carreras rätt, då han jämför Baroja med »dessa bistra krutgubbar som man först tycker äro rent fruktansvärda men som man snart lär sig hålla av, därför att de i grund och botten äro godheten själv».

Baroja är en universell men samtidigt en nationell författare. Och hans egen lilla speciella nation, baskerna, blir visst icke tillbakasatt. Det finns rätt mycket baskiskt i Barojas böcker.

Om baskerna handlar sålunda trilogien *Tierra Vasca*, som omfattar *El Mayorazgo de Labraz*, *La Casa de Aizgorri* och *Zalacain el Aventurero*. Var och en av dessa romaner är fullt fristående.

El Mayorazgo de Labraz är en blind och storsinnad hidalgos kärlekssaga, en stämningsfull och stark skildring av gammaldags nordspånskt och baskiskt landsortsliv. Beträffande namnet Labraz kan påpekas, att det visserligen finns en ort med namnet *Labraza*, men under Labraz döljer sig egentligen *Laguardia*. Boken hör till de mästerligaste som Baroja skrivit, fastän den nog måste sägas ha vissa blottor. Framför allt ligger det något diffust över Don Juans närmaste omgivning: man vet t. ex. inte riktigt i vilket förhållande han egentligen står till de båda systarna Cesárea och Micaela. Den åsikten har blivit framställd, att denna vaghet är ett avsiktligt och artistiskt sett riktigt konstgrepp av författaren: läsaren skall få liksom en reflex av det mörker som omger den blinde Don Juan. Det är icke så säkert, att Baroja skulle acceptera denna onekligen mycket artiga tolkning. Baroja skriver själv följande om boken och om dess tillblivelse:

»Denna roman finner jag för min del ojämn och illa komponerad, men den har romantik och färg. Från början ämnade jag skriva den helt och hållet i dialogform, i stil med Shakespeares tragedier.

Det gick bra med de första akterna, men i mån som jag fortsatte blev det mig allt omöjligare att lösa svårigheterna. Till en god vän till mig, en tysk, som envisades med mig, att jag skulle avsluta mitt arbete, sade jag:

— Vet ni vad som gör, att jag inte kan gå i land med det här?

— Nej, vad då?

— Retoriken. Om jag kunde arrangera det så, att mina personager hade någon förövändning att tala i den spetsfundiga och högrävandande stilen, eller om de kunde blanda in litet mytologi i sin konversation, så skulle jag kunna komma någon vart, men nödvändigheten att vara enkel sätter stopp för mig.

På denna döda punkt befann sig saken, då man anmodade mig om en roman för ett förslag i Barcelona. Då beslöt jag mig för att ändra om min dialogiserade roman till en fortlöpande.

Det finns i boken en hel del karaktärer tagna från verkligheten. Så är förhållandet med alla de personer som uppträda i första delen, som spelar i ett byvärdshus. På ett sådant värdshus var jag för många år sedan i en by i provinsen Alava. Jag praktiserade på den tiden som läkare i den lilla staden Cestona. Det var på sommaren, och jag hade inga patienter. Min far var spanska statens gruvingenjör i Guipúzcoa och Alava. Nu var hans assistent vid ett tillfälle förhindrad att ge sig ut på en expedition till gruvorna, och min far förklarade, att han tänkte ta mig med i stället. För detta ändamål fick jag öva mig i att hantera takometern. Vi höllo till i trädgården med våra prov, tills jag lärde mig att hantera apparaten. Därefter foro min far och jag från Cestona till Bilbao och från Bilbao till Orozco och sågo en del mycket undangömda samhällen i det inre av det baskiska landet.

Från denna resa härröra typerna i El Mayorazgo de Labraz. Numera äro byarna och städerna, eller i varje fall livet och andan i dem, mycket olika mot vad de voro på den tiden. Bilen, radion och socialismen ha trängt in överallt.»

Fann Baroja för stora svårigheter med dialogiseringen av El Mayorazgo de Labraz, så har han dock flera gånger lyckats förträffligt, då han slagit sig på den romantyp som spanjorerna kalla »la novela dialogada». *La Casa de Aizgorri* är enligt titeln en »novela en siete jornadas», d. v. s. en roman i sju akter. Miljön är industriell. I den baskiska byn Arbea var storbondesläkten Aizgorri den dominerande. En Aizgorri, Don Lucio, byggde så i denna lantliga bygd ett brännvinsbränneri, som snabbt demoraliserade

de befolkningen och även blev orsaken till Aizgorriernas fall. Endast dottern Agueda räddades undan. Denna lilla bok har fått de mest entusiastiska lovord av Peuseux-Richard, och visst är, att den har mycket stora förtjänster och knappast några fel. Den har dramatisk kraft, är väl uppbyggd och alltigenom sober och fin. Det står en hög, skarp och ren luft kring detta verk av den unge Baroja. Kvinnofiguren, Agueda, är en mycket rar och präktig flicka, god och modig på en gång. Det är hon som mest intresserar. Men även den absolut förfallne brodern, Luis, är en fräppant företeelse, med en obönhörlig raklinighet mitt i sin ynkedom, liksom också hans far, den äldre Aizgorri, som ännu har kvar sin begåvning och fädernas chefsegenskaper, churu allt detta är splittrat och underminerat.

Man har påbördat Baroja en viss oförmåga att teckna kvinnofigurer, och själv har han ju sagt, att en man väl aldrig kan se en kvinna sådan som hon är, när skiljaktheten i kön hindrar all kall analys, och att han för sin del aldrig pretenderat att göra kvinnofigurer sedda liksom inifrån dem själva; han har i stället tecknat dem så att säga utifrån. Denna hållning, som onekligen har ett drag av ridderlighet, hindrar icke, att de kvinnoprofiler som Baroja skisserar kunna vara mycket artistiska och effektfulla. Agueda, i La Casa de Aizgorri, är en förtjusande skapelse.

Den tredje volymen av Tierra Vasca är *Zalacáin el Aventurero*. Om denna bok är populär bland de spanska baskerna — och det lär den vara — är detta fullt begripligt. Hjälten är av deras egen ras, och han lever och rör sig bland deras byar, bergpass och skogar. Det tycks knappast finnas en enda liten ort i hela Baskien som inte är nämnd i *Zalacáin el Aventurero*. Hjältens hemstad uppträder emellertid under pseudonymen Urbia. Den stad som närmast varit Barojas modell är Saint Jean Pied de Port. *Zalacáin el Aventurero* ger fragmentartade men livfulla skisser från carliststriderna, där snugglaren och pelotaspelaren Zalacáin egentligen blott deltar som affärsman men går fram med en skicklighet och bravur som kunde komma en general att bli grön av avund. Nästan skarpare än hjältens egen gestalt inetsar sig i läsarens minne bilden av den mörke och hatfulle Carlos de Ohando, Zalacáins arge ve-

dersakare, som ej kan med den glade och av lyckan favoriserade Äventyraren. En figur som också är förträffligt framställd är den gamle skämtaren och cynikern Miguel de Tellagorri, »en man med dåligt rykte och med präktigt hjärta». Stor skada att han dör redan i ett av de tidigare kapitlen. Han kunde gärna ha fått leva boken ut. *Zalacáin* är gjord med lätt och lycklig hand. Den har icke tarvat några forskningar i de historiska arkiven; allt i den är grundat på autopsi och hörsägen. Om dess genesis meddelar Baroja:

»Denna roman började jag skriva i Frankrike, i den lilla baskiska staden *Saint Jean Pied de Port*. En gammal man, som hade varit smugglare, berättade för mig om sitt liv under inbördeskriget 1872 till 1876. Denne gamling hade en mycket romantisk idé om Spanien. Sedermera blev jag i det spanska baskerlandet bekant med en som hade varit med i den friskara som fördes av prästen Santa Cruz, en guerillachef som for fram utan skonsmål mot de liberala. Jag läste icke en sida historia i och för denna roman. Jag följde enbart muntliga uppgifter.»

Förutom trilogien *Tierra Vasca* har Baroja skrivit ännu ett par större arbeten med baskiskt inslag, nämligen den ståtliga sjöromanen *Las Inquietudes de Shanti Andia* samt den kuriösa, i dialogform avfattade *La Leyenda de Jaun de Alzate*, ett slags bukolisk Faustsaga. Den inrymmer åtskilligt av Barojas åsikter och syn på livet, men framför allt vill den vara en hyllning åt hembygden; såsom Baroja skriver i företalet:

»Jag är författaren till *La Leyenda de Jaun de Alzate*, jag är en lantlig diktare, en ringa diktare, från en ringa bygd, Bidasoas bygd.

Huvudsyftet med min legend är att besjunga detta land och denna flod. Vår bygd är liten och utan stora horisonter, det är sant; min sång är väl också liten och utan stora horisonter. Det sörjer jag icke över. Jag har mer sympati för det lilla än för det enorma och kolossala.»

De som ha läst *El Mayorazgo de Labraz* ha ej kunnat undgå att lägga märke till vissa till synes bisarra kontraster: Barojas röda blick på det gamla och pittoreska som finns i Spanien jämsides med hans gillande beundran inför det nya som är praktiskt; Barojas vackra och andaktsfulla skildringar av kyrkliga ceremonier och kyrklig musik samtidigt med hans våldsamma utfall mot det katolska

prästerskapet. I Jaun de Alzate ger Baroja antydningar och ibland direkta uppgifter om sin ståndpunkt i dessa såväl som även i andra ting:

»Nej», säger han i företalet, »nej, jag hör visst inte till de där mumierna som hålla på världens orörlighet; jag hör inte till dessa dumbommars broderskap som vilja nedsätta Vetenskapen, den beundransvärda Vetenskap som skapar, framtänker och uppfinnar — den enda religion vi ha i Europa — men för visso hör jag till dem som avsky den idiotiska industrialisering som endast är gjord till glädje för byggmästare och grosshandlare.»

Beträffande religionen är Baroja givetvis antidogmatisk. Vad han sedan tror på är väl icke så gott att veta. Hedningen Jaun säger:

»Jag tror att det finns en religiös intention hos en Gud såväl som hos en avgud. Om den religiösa intentionen är god, varför icke acceptera den?»

Och på tillfrågan av sin gamle vän, Torsprästen Arbeláiz, huruvida han efter sin pilgrimsfärd funnit den sanning han sökte, svarar samme Jaun:

»Sanningen är icke en, Arbeláiz; nej; Urtzi är lika mycket sanning som Jehova eller som Kristus.»

Bland Barojas många övriga arbeten må slutligen, åtminstone kortfattat, omnämnas hans lilla debutbok *Vidas Sombrias* med bl. a. det underbart vackra stämningstycket *Playa de Otoño*, vidare *Camino de Perfección*, den delvis autobiografiska romanen *El Arbol de la Ciencia*, av många ansedd som Barojas mest fullödiga verk, samt trilogien *La Lucha por la Vida*.

El Arbol de la Ciencia ger intressanta inblickar i spanskt universitetsliv, enkannerligen vad beträffar den medicinska fakulteten i Madrid på Barojas tid, beskriver en praktiserande läkares tillvaro i en liten isolerad småstad på spanska landsbygden, ett avsnitt av boken som ger mycket starka och bestående intryck, och innehåller vidare den underligt tilldragande kärlekshistorien mellan bokens hjälte, den svärmodige Andrés Hurtado, och den lilla skälmiska och originella madrilenskan Lulú, som blir hans livs sol och jämväl hans undergång, ty Lulú dör när första barnet i det korta äktenskapet födes, och Hurtado kan ej överleva henne.

La Lucha por la Vida, vars tre volymer heta *La Busca*, *Mala Hierba* och *Aurora Roja*, är i själva verket en enda fortlöpande roman i tre delar. Ämnet är den undre världen i Madrid med dess mer eller mindre kriminella typer, *golfos* och andra. I detta av socialt intresse och medkänsla för vår torftiga like besjälade arbete har Baroja av nästan intet fått fram en gestalt som är utomordentligt intressant och sympatisk: Manuel. Här har verkligen konstnären »taken the common clay and wrought it cunningly». Manuel är en helt vanlig medelmåtta, utan några som helst framspringande drag, men med en viss portion s. k. bondförnuft och med en instinktmässig dragning åt det sunda och borgerligt respektabla. Han har kommit i sällskap med odågor och fantaster, men han kan inte riktigt med det, ej heller kan han, sanningen att säga, finna att stöld är någon vidare god affär. Delvis genom egna ansträngningar, delvis med hjälp av hyggliga människor på den sociala skalans allra lägsta trappsteg lyckas han så småningom skaffa sig en modest men hederlig position i samhället. Att arbeta och komma sig upp, det är Manuels sätt att lösa den sociala frågan, och antagligen är det också det enda sätt som håller i praktiken.

Baroja är icke rädd för att säga sin mening, och han skräder ingalunda orden. Dock har han icke, som en annan berömd basker, Unamuno, råkat ut för någon landsförvisningsdom. Han bor, nu sextioårig, helt nära gränsfloden Bidasoa och ett litet stycke ifrån de små tvillingorterna Vera och Alzate, på det gammaldags seigneuriala Itzea, med den lilla bäcken Shantell-errecas porlande tätt invid. Itzea är ett baskiskt ord som betyder »Sävmarken». Baroja är f. ö. också baskiska och betyder »Det kalla berget». Här lever, omgiven av böcker och konstverk, dokument och kartor, baskernas diktare och den spanska litteraturens *grand old man*.

* * *

Velar se debe a la vida de tal suerte
Que viva quede en la muerte.

Så lyder ett sköldespråk, som återfinnes i en roman av CONCHA ESPINA och som denna författarinna tagit upp i sitt *Ex Libris*. Man kunde på svenska ge det följande lydelse:

En grupp spanska romanförfattare

»På sådant sätt bör livet levas, att det icke dör i döden.» Det är ett motto för en som griper efter höga ting, och nog gör ju Concha Espina det. Det tör väl hända, att hon därvid också försträcker sig och att gesten blir ganska ansträngd. Men så distinguerad och så nobelt kvinnlig som Concha Espina är, är man icke särskilt angelägen att karikera. Hennes böcker kunna ha sina fel — varför icke? — kanske mest i en främlings ögon dock, och en främling bör kanske ej vara alltför tvärsäker på sitt tycke. Concha Espina har i sitt hemland blivit mycket hyllad — med staty för några år sedan, i Santander, som är hennes barndoms stad, och med ej mindre än trenne pris utdelade av Spanska Akademien — och dessa hyllningar få väl anses gälla ej blott »La Dama Noble» utan jämväl hennes verk.

Concha Espinas namn förbinder sig kanske närmast med den stora romanen *La Esfinge Maragata*. Den är en bok om maragaterna. Om denna egendomliga folkstam har George Borrow ett par mycket intressanta sidor i »The Bible in Spain», där han bl. a. säger: »Maragaterna äro ganska säkert en kvarleva av de goter som ställde sig på morenas sida, då dessa bröto in i Spanien, och som antogo deras religion, seder och dräkt. Tydligt är emellertid, att de aldrig blandat blod med öknens vilda söner, ty knappast skall man bland Norges berg finna gestalter och ansikten som äro mera äkta gotiska än maragaternas.» Concha Espina tror icke på Borrow's hypotes. Hon skriver: »Som synes av mitt manuskript, är jag icke anhängare av den gotiska traditionen — vilken knappast lever kvar numera — beträffande maragaterna. Det förefaller mest antagligt, att maragaterna äro av moriskt och orientaliskt ursprung.» Manuskriptet i fråga innehåller nedanstående kommentar angående maragaterna och *La Esfinge Maragata*:

»Från min grönskande och regnmättade hembygd längst upp i norr, vild bland strandklipporna, högtidlig och tyst på bergens toppar och i skogarnas djup, dåande i stämman där floderna gå fram i trånga pass och där havet bryter på, sökte jag mig en dag till ett annat land, mitt jämväl det, som genom sin kontrast mot det andra skulle tjäna mig till ämne för en solitär och egen bok, högstämd, och bringande fram dolda ting.

Så kom jag till Maragatalandets asketiska högslätt, i det gamla kungariket León och

Concha Espina.

på gränsen till Galicien, ett ökenland som trycker sin stränga och manliga karaktär på en mycket egendomlig spansk folkstam: maragaterna, vilkas härkomst döljer sig i ett töcken som ingen historisk forskning mäktat skingra.

Ej desto mindre råder över dessa kala marker den märkliga moriska traditionen, ett arv från barbareskaraberna, folket från det fjärran Maghreb. Detta ord betyder *solnedgångens timma*, och de muhammedanska skriftställarna häntydde härmed på sin västerländska värld, Spanien inbegripet; slutligen kom, genom en geografisk och filologisk evolution, det nuvarande Marocko att heta Mogreb.

Däremot har den gotiske anfadern ej vunnit terräng i denna karga bygd kring Astorga. Snarare skola vi där finna någon patronymisk derivation, t. ex. med Maraghah, vid den persiska sjön Urmiah. Eller måhända en etymologi med uttrycket »Mauros captos»: fångna morer. Det vill säga män som satt sig fast i denna öken som en rest av den arabiska invasionen.

Och kanske skulle vi, om vi vore ivriga att finna andra ättefäder åt maragaterna, komma på det keltiska ordet »mare hekant»: *ryttare*, latinska *ryttare* som kommo från Rom för att exploatera våra guldgruvor: det antika världsväldets gamflockar, likadana då som nu, vittnen om den mänsklighet som i seklers sekler lidit av samma törst ...

Den okända härstamningen ligger som en

gåta över detta folk. Och kvarblivandet i Leóns fattiga ökenland skänker det en högeligen intressant och egenartad ställning i historien.

I dessa torftiga byar, tysta, slutna och rymmande en mäktig tjuskraft, lade jag grundvalarna till mitt verk »Den maragatska sfinxen». I diktens solsken och skådbar för all världen ville jag låta den rosen slå ut som gömmer sig i kvinnohjärtan vilka leva och lida där borta i Maragatalandet, i oskuld och stolthet, med den mystiska höghet som vilar över Castiliens öde stepper.

Då mitt sinne, vitglödgat av civilisationens idéer och sensibilitet, första gången kom i kontakt med dessa primitiva och dunkla själar, blev stöten fruktansvärd. Men snart vunno mig de andra med sin heroiska livsuppfattning, sin sublimes resignation, ej fri från stolthet, och det hälsosamma exemplet av vissa äktspanska dygder, som ha sitt upphov i den religiösa stoicism vilken lever på steppen, denna moder för många folk, för en hel ny värld, denna fria vidd, där intet döljer sig för Guds ögon.

Och ur detta möte mellan min egen konst och denna rikedom av mänskligt och kosmiskt stoff framgick en bok som hade lyckan med sig i den levande litteraturens värld.

Gästfrihet, uppoffring, ömhet och stilla frid blevo mig till den eld där jag smidde mitt ärliga järn.»

La Esfinge Maragata är en stark och fin roman. Det finns sidor i den som fästa sig i minnet. Man glömmar icke den gripande bilden av släktens äldsta, när hon med gamla knotiga händer gräver diken från bäcken för att rädda skörden på den uttorkade åkern, medan solen bränner obarmhärtigt. »Mariflor», som boken heter på svenska, berättar om de arbetstyngda och de fattiga, och om Mariflor själv, den maragatska flickan, och hennes hjärtas saga, en saga som så många andra om svärmisk ungdomskärlek och brusten illusion. Den är sorgmodig men icke tragisk. Man säger sig, att Mariflor, som ej har något att förebrå sig, skall resignera och leva upp igen. Hon har fått se sin lyckodrom svinna bort, men lyckan kanske hon finner ändå. Den obeständige skaldens bild skall väl med tiden blekna till ett vemodigt och poetiskt minne, och den välbärgade storbondesonen, som bjuder ej blott pengar utan jämväl en stark och ärlig kärlek, skall lämna hjälp och räddning åt Mariflors utsläpade familj och

införa henne själv i den verklighetens värld som väl icke är så poetisk alltid men desto mera rik på möjligheter att göra gagn och bringa glädje.

La Esfinge Maragata har tolkats till flera av Europas tungomål, säkerligen ej utan betydande möda från översättarnas sida. Ty språket i denna roman är rikt på ord och över huvud ganska hindersamt.

Ungefär detsamma kan sägas om ett annat av Concha Espinas större arbeten, nämligen *El Metal de los Muertos*. Här har ovedersägligen Concha Espinas konst flerstädes slagit över i konstighet, och man har bruk för ett visst mått av tolerans under läsningen. Ämnet är annars visst icke ointressant. Höjdpunkten i denna brett anlagda arbetarroman utgöres av den mäktiga skildringen av det andalusiska gruvfolkets kamp mot de »nordetanska» herrarna. Det lägre folkskiktets bedrövlige förhållanden äro framställda med ganska mycken djärvhets och öppenhet, men knappast för att tillfredsställa läsarens eventuella sensationslystnad. Huvudpersonerna äro i denna bok ganska många, och mer än en träffas av ödets hugg och försvinner ur sagan eller får sår som ej stå att läka, och dock glänsa de sista raderna i hoppets och tapperhetens färger, trots lidanden, smuts och svält.

I andra arbeten är Concha Espinas stil vida enklare och klarare än i de nu omtalade romanerna. Så exempelvis i novellsamlingen *El Príncipe del Cantar*, som bl. a. innehåller den korta men ypperliga skissen *El Sueño de la Abuela*, och i romanen *La Rosa de los Vientos*, ett originellt, kanske något bisarrt verk, men med en aristokratisk och kvinnligt elegant hållning som verkar mycket tilltalande. Det är i denna roman man finner Concha Espinas redan anförda valspråk: »Velar se debe a la vida de tal suerte que viva quede en la muerte.»

Spanien är icke något land för skrivande kvinnor, men det har, i senare tid, åtminstone tvenne namn att peka på: Emilia Pardo Bazán och Concha Espina, och nog kan man väl säga, att de båda på ett värdigt sätt representera ett stolt och sympatiskt folk.

* * *

Den spanska romanen synes tämligen fri från det inslag av skabrositet som i så hög

En grupp spanska romanförfattare

grad kännetecknar den franska. Man har i modern tid Felipe Trigo, det är sant, man har också López de Haro. Mycket gallisk är ävenledes Valle Inclán, men hans »gauloiserier» äro åtminstone elegant och spirituellt formade. Man har ibland till dessa »förvälskade» spanjorer velat räkna även ALBERTO INSÚA. Och visst har Insúa, f. ö. bördig från Cuba, vistats mycket i Frankrike, och nog äro också vissa sidor i hans böcker rätt kraftigt kolorerade, men på det hela taget är han en god spanjor, allvarlig, nästan tungsint, fastän ibland med en egendomlig, mycket dämpad humor. Fransk är mest hans stil, som är klar och väl uthamrad, påminnande om Maupassants. Kraftfull och vital till sin yttre apparition, är Alberto Insúa en frodig berättartalang med en imponerande produktion bakom sig, ehuru han, såsom född år 1884, ännu icke har uppnått femtio år. Han har en gång nämnts som »det unga litterära Spaniens största hopp», och han har ej, helt åtminstone, svikit förväntningarna. Mindre sysslande med natur och filosofi, men med ett stort och varmt intresse för människorna och särskilt för det kapitel i deras liv som man kan kalla det amorösa, har nog Insúa lyckats nå en större läsekrets än flertalet spanska författare. Särskilt med romanen *El Negro que tenía el Alma Blanca* har han haft en ganska avsevärd framgång, ej blott i Spanien utan även utomlands. Boken har också mycket stora förtjänster. Det är ju en något tung metod visserligen att strax i början av boken presentera alla personerna, men å andra sidan ge dessa första sidor en rad mycket intressanta inblickar i spanskt teaterliv, och själva ingångskapitlet, där mäktig chef svänger sin hiskliga blåpenna över de olyckliga manuskripten, är verkligt dråpligt.

Man må karakterisera denna bok som en briljant förströelseläsning, men den saknar varken artistisk stil, mänskligt patos eller moraliskt värde.

Andra böcker av Insúa som nå mycket högt äro exempelvis *Las Fronteras de la Pasión*, en kultiverad och klok roman, mörk men stämningsfull, samt *Las Flechas del Amor*, en stark och tragisk skildring ur Madridlivet, med partier som icke stå tillbaka för Pío Barojas teckningar av den spanska huvudstadens slumliv.

*

*

*

Ej blott inom Spanien självt utan jämväl i dess forna kolonier i Nya Världen frodas den spanska litteraturen. Om denna sydamerikanska vitterlek har den framstående kännaren av nylatinska idiom och litteraturer Karl August Hagberg en intressant essä i denna tidskrift.¹ Som en av de mest begåvade och mest intressanta personligheterna nämner Hagberg här Rufino Blanco-Fombona.

RUFINO BLANCO-FOMBONA är född i Venezuela, i vars stormfyllda politiska liv han tagit verksam del, men är nu, efter det han för åtskilliga år sedan förvisats från sitt hemland, bosatt i Madrid, där han samtidigt verkar som författare och som ledare för bokförlaget »Editorial-América». I trots av sitt äventyrliga och utåtriktade liv har Blanco-Fombona funnit tid till en synnerligen rik litterär alstring. Han har uppträtt som skald, som författare till historiska och kritiska arbeten, slutligen också som romanförfattare. I denna senaste egenskap är han hittills särskilt känd för de beaktansvärda arbetena *El Hombre de Hierro*, *El Hombre de Oro* och *La Mitra en la Mano*.

Genomgående för dem alla, mer eller mindre, är en hetlevrad harm över denna världens vrångheter. Men Blanco-Fombona knyter icke handen mot kosmos, eller mot Skaparen, så som colombianaren Vargas Vila. I stället har han den gamla hederliga och virila instinkten att hugga in på lymlarna och fara varligt med den svage.

I *La Mitra en la Mano* är det »la mujer muy mujer», d. v. s. den högprocentigt feminina kvinnan som står i förgunden. Hon är skön och god, men svag, en blomma som knäckes av stigmännens hälar; sist är det en ovanligt vedervärdig »religiös» streber, som efter diverse skurkstreck kan utropa: »Nu har jag min mitra som i en liten ask.»

I *El Hombre de Hierro* är huvudpersonen en man — »järnmannen» får han heta av sin chef, därför att han sköter sin plats så exemplariskt — men även här är grundtanken densamma: författaren synes vilja säga: »Ja, så går det, sorgligt att säga, när godheten uppträder utan skyddsvakt och obehärdnad.» Den stackars »järnmannen» är långt ifrån av järn. Han låter hundsvottera sig ungefär hur mycket som helst.

I *El Hombre de Oro* är det de gamla politiska vedersakarna som få huden full.

¹ »Ur sydamerikansk litteratur», O. o. B. 1929, p. 589 ff.

Blanco-Fombona är, liksom Baroja, i besittning av den ganska sällsynta och aldrig nog värderade gåva som heter humor. Han är vidare en överdådig tecknare av karaktärer och har konstnärens blick för den stämning och den poesi som kan ligga i en viss miljö, om än torftig, om än t. o. m. sluskig, eller i ett stycke natur. Allt detta kommer utmärkt väl fram i den med storartat humör skrivna satir som sist omnämnts, *El Hombre de Oro*. Må vara att Fombonas figurer ibland äro chargerade, men de äro till den grad levande, att man minns dem som gamla bekanta: den hyggliga gumman Tomasa med den besvärliga reumatismen, kvacksalvaren Matamoros, bister att skåda men snäll som ett barn och en självuppooffrande

själ, högst uppfriskande för övrigt i sin naiva själv tillit och kolartro på »boken».

Hela världen beundrar de typer som skapats av Charles Dickens. Fombonas figurer kunde mycket väl förtjäna en liknande berömmelse.

* *

Spaniens diktare stå icke precis i ramp-ljuset, och det kan väl hända, att ingen enda av de nu levande någonsin blir så känd och erkänd av världen, att han får epitetet »stor». Men man kan aldrig veta. Och huru som helst, en stor och fundamental egenskap ha de spanska författarna: ursprunglighet, individualitet, en kraftigt markerad personlighet.

TVÅ DIKTER

AV RAGNAR JÄNDEL

Jorden.

Så sällsamt glänser väl ingen
stjärna som du, o Jord!
Som daggen i gryningen glänser,
så skimrar här över tingen
alla förtvivlades tårar.
Som flammande facklor brinner
alla profeternas ord.

Så lyser med underbart sken
alla de korsfästas kärlek,
allas, som världen har dömt
åt galge, bila och bål.
O stjärna, du ensam stjärna,
så sällsamt lyser väl ingen
av tårar, kärlek och stål.

Malört.

»Vi funno honom död.
Vi lade några blommor i hans hand,
så som man brukar göra,
då någon far till fjärran, fjärran land.»

Liksom ett barn han låg
i nattlig ensamhet.
Med malört i sin hand
han for långt bort till landet Evighet — — —.